

Az egyházközségek dolgozó népe avagy az 1945 utáni római katolikus templomépítések (hatalmi) játszmái

Lantos Edit

*Eötvös Loránd Tudományegyetem Humán Tudományok Kutatóközpontja,
Művészettörténeti Kutatóintézet — PhD, tudományos munkatárs*

Kövér Györgynek

Tanulmányomban az 1945 utáni római katolikus templomépítészet számadatai és az építkezések megvalósulási lehetőségei után Tiszaeszlár templomának építéstörténetén keresztül arra hozok példákat, hogy milyen körülmények, nehézségek és problémamegoldási stratégiák, hatalmi játszmák (és az ezekre utaló, a dolgozó nép fogalmával sűrűn operáló retorikai fordulatok) jellemezték a második világháború utáni templomépítéseket.

2000 előtt a templomépítésre vonatkozó említések csupán sporadikusan jelentek meg, és az épületanyag számadatairól is eltérő képet mutattak. A kutatás szempontjából csomópontnak számít a Keresztény Múzeum 1980-as, az 1945 után épült templomokat bemutató kiállítása és Cséfalvay Pál vonatkozó adatgyűjtése,¹ illetve Cserháti József 1988-as, a katolikus egyház anyagi helyzetét bemutató írása, mely 309 új építésű templomot számlált.² Az ezredforduló után megélnéknélkül kutatás adatvariációira és értelmezéseire itt nem térek ki bővebben, mivel korábbi cikkeimben többször is részleteztem: a közvélekedés olyan erősen befolyásolta a tárgyról kialakított tudást, hogy a templomépítések volumenének és részleteinek pontosabb meghatározásához elengedhetetlen volt a katolikus sajtó és az egyházmegyei sematizmusok feldolgozása, az egyházmegyék levéltáraiban és az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) iratanyagában folytatott széles körű kutatás, az adatok rendszerezése, sőt a terepbejárás is. A keletkező adatok pedig nemcsak a számok, de az egyházközségek, illetve a hatalom működése szempontjából is sok tanulsággal jártak.³

A számadatok évtizedes bontása azt mutatja, hogy 1945 után viszonylag nagy számban alakítottak ki misézésre alkalmas helyeket már meglévő épületekből, de az új épületek száma is jelentős. A kutatás jelenlegi állása szerint 1945–1950 közt 52, 1951–1960 közt 34, 1961–1970

¹ VÁKÁR 1982; LANTOS 2018: 136–137.

² CSERHÁTI 1988: 686.

³ LANTOS az adatokról: 2009a: 223–224; 2016a: 319–320; 2017: 243; 2018: 135–136. A hatalmi működésről: 2009b; 2015; 2016b.

közt 20, 1971 és 1989 közt 12 helyen alakítottak ki már meglévő épületből misézőhelyet. Míg 1950-ig 40, majd 1960-ig 76, utána 1970-ig 42, végül 1989-ig 112 templomot építettek, vagyis összesen 118 helyen alakítottak ki, illetve 280 helyen építettek új templomot vagy kápolnát. A számok nemcsak azt mutatják, hogy közvetlenül a háború után a kialakítások domináltak, az ötvenes években pedig újakat építettek nagyobb számban. Az is látszik, hogy az ötvenes évek végén volt egy cezúra, majd a nyolcvanas években kezdett újra növekedni a templomépítések száma. Az okok az engedélyezés alakulásában keresendők.

A templomépítések feltételei

Engedélyezés

1945–1951 között, az ÁEH felállításáig az egyházhatóságok voltak az illetékesek az engedélyek kiadásában. Ám még egy 1953. július 10-i forrás (a Katolikus Püspöki Kar és Hegedüs András miniszterelnök között lefolyt megbeszélés összefoglalása) is azt bizonyítja, hogy az ÁEH nem intézkedett azonnal a szabályozásról:

„A templomépítésekkel kapcsolatosan [...] nincs olyan elvi álláspont, amely ezt lehetetlené tenné.”⁴

Valójában csak 1958-ban született meg az a rendelkezés, mely az építési engedély kiadásához szükségessé tette az ÁEH elvi hozzájárulását is.⁵ 1959-ben központilag felmérték a korábbi évek egyházi építkezéseit, mikor is a megyei egyházügyi előadók egy levelet és egy formanyomtatványt kaptak azzal, hogy készítsenek felmérést a területükön lezajlott egyházi építkezésekről.⁶ 1960-ra készült el az egyes jelentésekből az összesítés, amelyben Csala László osztályvezető megállapította, hogy 1959. nyarára a tömegesen beérkezett építési engedélyek miatt az

„egyre nagyobb számban eszközölt — és sok esetben egyáltalán nem indokolt — egyházi építkezések komoly mennyiségű anyagot vontak el a lakosság részére biztosított keretből.” Emiatt „az építkezések további fokozódásának megakadályozására a Hivatal Elnöke komoly megfontolásokat rendelt el. Az engedélyek kiadása terén és hathatósabb ellenőrzésre utasította a központi és megyei munkatársakat. Ugyanakkor a megyei tanács VB Elnökeit is felkérte, hogy illetékes szerveik útján nyújtsanak segítséget az egyházi építkezések rendszeres mederbe való tereléséhez.”⁷

⁴ SALACZ 1988: 129.

⁵ Az Építésügyi Minisztérium Építőipar Igazgatási Főosztályának 3.196/1958 sz. rendelkezése. Idézi az 1959. évi ÁEH utasításra készült Baranya megyei felmérés. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) XIX-A-21-b 31. doboz.

⁶ Például az egyházi építkezésekre vonatkozó jelentés. MNL OL Pest megyei Levéltár XXIII.23-a Pest megyei Tanács VB egyházügyi előadójának iratai 1950–1989. Iktatott iratok 1950–1989. 3. doboz.

⁷ CSALA László: Összesítő jelentés az 1958. január 1.-től 1959. október 15-ig végzett egyházi építkezésekről. MNL OL XIX-A-21-d 50647. mikrofilm.

A jelentés azt is hozzátette, hogy az országban tapasztalható építőanyag-hiány miatt az a

„kívánatos, hogy az egyházi építkezéseket a legszükségesebbekre csökkentsük le. Új építkezésekhez csak nagyon kivételes és nagyon indokolt esetben adjunk hozzájárulást.”⁸

A gyakorlatban innentől az egyházközségeknek az egyházmegyei hatóságok támogatásával el látott kérelmükkel és a kész tervekkel kellett megkeresniük a megyei egyházügyi előadót, aki ezután az ügygel kapcsolatos véleményével együtt továbbította azokat a központba. Az ÁEH ennek figyelembevételével adta ki jóváhagyását, hacsak az érdekelt egyházi vezetővel vagy egyházközséggel kapcsolatban egyéb politikai érdekei mást nem diktáltak. 1970-ben a központi állami engedélyezés annyiban enyhült, hogy megemelték a hozzájárulás-köteles építkezések értékhatárát, ezzel lassan az épületek száma is újra növekedni kezdett.⁹

Anyagi feltételek

Az építkezések másik feltétele az anyagiak előteremtése, mely állami és egyházi forrásból, valamint a hívek révén volt lehetséges. Az állam a napi sajtóban gyakran hírt adott a templomépítések támogatásáról.¹⁰ Ezek közül is kiemelkedik 1958 januárja, amikor először (19-én) a *Magyar Nemzet* *Az állam és az egyházak jó viszonyának megszilárdulása* című cikkében azt állította, hogy a

„forradalmi munkás-paraszt kormány nemcsak rendes és rendkívüli államsegélyekkel támogatatta a római katolikus, református, evangélikus, izraelita, unitárius, görögkeleti és egyéb egyházakat, hanem 14,5 millió forintot adott az 1957-es esztendőben a különböző felekezetek templomainak újjáépítésére és tatarozására is”.¹¹

Majd pedig még ugyanazon a napon, *Sok tízmilliós állami támogatásban részesülnek ebben az évben is a magyarországi egyházak* címmel lehozta a hírt a *Népszabadság*, a *Népakarat*, a *Csongrád Megyei Hírlap*, a *Délmagyarország*, a *Dunántúli Napló*, a *Hajdú-Bihari Napló* és a *Vas Népe* is.¹² Ugyanabban a hónapban 29-én az országgyűlés üléséről készült beszámoló ismertette Máté János képviselő felszólalását, melyben Máté kiemelte, hogy

„Az állam 1957-ben 63 millió forint államsegélyt juttatott az egyházaknak. Ebből az összegből 32 millió forintot a római katolikus egyház kapott. De ezen túlmenően is hajlandó volt az állam rendkívüli államsegélyeket adni. A legújabbban engedélyezett ilyen állam-

⁸ Uo.

⁹ 27-3/1970. ÁEH Elnöki utasítás alapján a 20 ezer Ft alatti tatarozási, illetve karbantartási munkálatokhoz nem kellett engedélyt kérni.

¹⁰ PAPP 1952: 3; Sz. G. 1957.

¹¹ AZ ÁLLAM 1958.

¹² *Népszabadság* 3/16, 2; *Népakarat* 3/16, 5; *Csongrád Megyei Hírlap* 3/16, 2; *Délmagyarország* 14/16, 2; *Dunántúli Napló* 15/16, 3; *Hajdú-Bihari Napló* 3/16, 1; *Vas Népe* 3/16, 5.

segélyek évi összege 12 millió forint. További 14 és fél millió forintot adott az állam tavaly a különböző felekezetek templomainak újjáépítésére és tatarozására.”¹³

Ugyanakkor az ÁEH levéltári anyaga szerint 1957-ben két helyen kaptak államsegélyt plébánia, illetve templom építéséhez, viszont elutasították Andornaktálya egyházközségének kérését temploma 1956-os sérülésének kijavításához, ahogyan Dunaharasztiét is, amikor államsegélyt kért a második világháborúban és az 1956-os földrengésben is megsérült templomának újjáépítéshez. Itt Csala László arra hivatkozott, hogy

„ezidén erre a célra nem áll rendelkezésünkre pénzalap”.

Ugyanő Kisláng egyházközségének 1957. október 20-i kérelmét arra hivatkozva dobta vissza, hogy

„e célra pénzügyi alap jelenleg nincsen”.¹⁴

1958-ban a kisújszállási műemléktemplom renoválásához kért államsegélyt pedig azzal utasította el Telepő Sándor, az ÁEH előadója, hogy

„E célt szolgáló anyagi lehetőségünk azonban már ez év januárjában felosztást nyert”.¹⁵

A fentiek jól mutatják a propaganda és a valós igények közötti eltérést.

Az egyházhatóság anyagi segítsége biztosabb tényező volt. Az egyházmegyére kiterjedő gyűjtések mellett ide sorolható az intenció (pénzadomány misemondással való ellentételezése) és a külföldi támogatások is. Az 1988-as *Magyar Katolikus Almanach*-ban az egyház anyagi helyzetéről szóló tanulmány több százmillióra becsüli azt az összeget, melyet a katolikus egyház a második világháború után külföldről erre a célra kapott.¹⁶ Az Europäischer Hilfsfonds, a bécsi karitászszervezet által közvetített segélyekben a német és osztrák püspöki kar is közreműködött. A másik jelentős, a kelet-európai egyházakat támogató szervezet az Ostpriesterhilfe volt.¹⁷

A templomépítések költségeihez minden esetben hozzájárultak az építtető egyházközségek is. A természetbeni (szak- és segéd munkák, fuvarozás, kosztolás) és anyagi felajánlások széles és változatos — a betlehemezéstől a tárgysorsjátékon át a téglajegyekig vagy műsoros estekig terjedő — skáláját mutatják be a források.¹⁸

¹³ AZ ORSZÁGGYŰLÉS 1958: 2. Átvette: *Csongrád Megyei Hírlap* 3/24, 1–4, 2; *Északmagyarország* 14/24, 1–2; *Hajdú-Bihari Napló* 3/24, 1–2, 1; *Kelet-Magyarország* 15/24, 1, 3–5, 1; *Kisalföld* 3/24, 1–2, 1; *Szolnok Megyei Néplap* 9/24, 1–2, 1.

¹⁴ MNL OL XIX-A-21-b ÁEH Általános iratok: 1. és 2. doboz.

¹⁵ MNL OL XIX-A-21-b 20. doboz.

¹⁶ CSERHÁTI 1988: 686–687.

¹⁷ CSERHÁTI 1988: 688.

¹⁸ LANTOS 2019: 250–252; 2020: 290–292.

Tiszaeszlár templomának építéstörténete

A Szabolcs-Szatmár megyei Tiszaeszlár eredetileg 1895-ben épült templomának tornyát a németek 1944. október 31-én robbantották fel nyolc láda dinamittal. A korabeli képeken jól látszik, hogy csupán a homlokzati oldalon maradt meg pár magasabb falszakasz, a torony és a falak nagy része leomlott. Az új templom felépítését 1963-ban tudták megkezdeni, és 1965-ben szentelték fel. Az évszámok mozgalmas építéstörténetet sejtetnek, különösen, ha hozzávesszük, hogy a visszavonuló német csapatok ezen az útvonalon felrobbantották Tiszabercel (újjaépítés: 1957–1958), Novaj (1945–1947), Maklár (1947–1950, torony: 1977–1978) Kerecsend (1948–1962, torony: 1997), Tófalú (1949–1950, torony: 1958), Hort (1949–1954, toronyok: 1957–1960) templomát is. A falukép tehát — és nem csak a fotón — most sem bukolikus. Bár nyilvánvalóan másként, de mintha még most is lett volna valami Kövér György 2011-es megállapításában, miszerint

„Inkább a hely szelleméhez illően zuborgó, fortyogó láphoz hasonlítanám a terepet, amely ha nem is kitörni készül, mint egy vulkán, de bármikor lángra lobbanhat, mint a tőzeg. A felizzásra való hajlandóság a normális állapota. Egy ilyen faluban mindig történik valami”.¹⁹

Tiszaeszláron Csékán Lajos plébánossága (1930–1980) idejére esik a templom újjaépítése. A falu 1944-ben már harmadik alkalommal nézett szembe a templomépítés feladatával, miután 1888-ban a tiszai árvíz elvitte első templomukat. 1945 áprilisában Csékán egyházmegyéjétől azt az utasítást kapta, hogy kérelmezze az egyházközség a Nemzeti Kormánytól a kegyúri Pongrácz birtokból 180 kat. hold jó minőségű földingatlant a templom felépítésére,

„Hogy abból a német hadvezetőség által romhalmazzá robbantott templomát újra felépíthesse, a robbantás következtében megrongálódott plébániai épületet s annak melléképületeit kijavíthassa, s fenntarthassa.”

Csékán fel is kereste az Országos Földbirtokrendező Tanácsot, ám azt a választ kapta, hogy

„Dologi kiadásokra, vagyis a templom, vagy más egyházi épületek fenntartására, renoválására vagy újjaépítésére földet juttatni nem lehet.”

Czapik Gyula érsek utóbbi válaszában arról értesítette a plébánost, hogy az említett állásfoglalás

„ismeretes előttem, amelynek sérelme ügyében a Püspöki Kar megbízásából a kalocsai érsek úr Öngyméltósága illetékes helyen interveniált.”²⁰

¹⁹ Kövér 2011: 11.

²⁰ EFL AN AP Tiszaeszlár 2092/1945.

1946 júniusában Czapik felszólította Csékánt, hogy ne elégedjen meg azzal, hogy a politikai község előterjesztést tett az újjáépítési miniszterhez a templomépítés tárgyában, ő maga is szorgalmazza azt. Augusztusi válaszában Csékán megírta, hogy a templom felrobbantása során annak

„csak az alapzata maradt meg teljesen sértetlenül. A vas és a faanyagot az oroszok csaknem az utolsó szálig elhurcolták a tiszalöki híd felépítéséhez. Az egyházközség minden erőfeszítése dacára a templomot mindeztáig felépíteni nem tudta, egyrészt az épületanyag hiánya következtében, másrészt pedig a nagy nyomor miatt, melybe a román hadsereg juttatta azáltal, hogy a községnek katonai kiürítése alatt mindenétől kifosztotta a lakosságot. Ehhez járult idén a nagy szárazság, mely a lakosságnak jórésztét még a mindennapi kenyerétől is megfosztotta.”

Egy tanteremben miséztek eddig, de

„az általános iskola bevezetésével sok akadály mutatkozik az iskolateremben való zavartalan misézésnek”,

emiatt iskolakápolna építését tervezik. Mellékelte a tervet is, melyen egy egyszerű, a 10 méter hosszú, 8 méter széles hajóhoz 3 méter hosszú és 4 méter széles, a nyolcszög 3 oldalával záródó szentélyű kápolna látható. A költségvetés alapján ennek felépítése 920 forintba kerülne, úgy, hogy a felépítéséhez szükséges mindennemű anyagot ezen felül az egyházközség adná. A képviselő-testület tervei szerint az építőanyagot a templom felrobbantása alkalmával még épségben maradt anyagokból, a 920 forint építési költséget pedig a templomi téglák eladásából fedeznék. Csékán Czapiknak írt levelében helytelenítette a hívek elképzelését,

„hangsúlyozva előttük azt, hogy a templomi anyaggal szabadon nem rendelkeznek, lévén a templom kegyúri templom, továbbá hivatkoztam a jó érzésre is, mely tiltakozik az ellen, hogy templomi anyagból istállók, ólak stb. épüljenek.”

Az érsek vele egyetértve úgy határozott, hogy a

„képviselőtestületnek ehhez a szándékához nem járulhatok hozzá, mert templom felépítésével a viszonyok jobbrafordultával számolni kell és ahhoz a meglévő alapzat és anyagok feltétlenül szükségesek lesznek.”²¹

1947-ben *A Szív* újságban jelent meg adománykérő hirdetésük, 1948-ban pedig a Mindenszentek-napi temetői gyűjtésből kaptak 2000 Ft segítyt,²² de az építkezésben nem történt előrelépés. 1949 októberében az *Új Ember*ben megjelent Sinkó Ferencnek egy hosszabb tudósítása, melyben így írt:

²¹ EFL AN AP Tiszaeszlár 2806/1946.

²² TESTVÉREK! 1947; EFL AN AP Tiszaeszlár 6747/1948.

„Az őszi este szinte észrevétlenül száll le a tiszzaeszlári házakra. [...] Az emberek sietve végezték el a tennivalót, mert mindenki itt akar lenni az estéli misén. [...] A közeli és a távoli tanyákról csoportosan jönnek, mint a búcsúra szokás. Nemcsak a katolikusok, hanem a reformátusok is. Ünnepeles csöndben szorong a nép kétoldalt a téglahalmok között. Az oltár hátamögötti rész homályban marad. Mintha sír szélén állana a tömeg. Csakhogy ez a sír ragyog... Az oltárt éppen arra a helyre állították fel, ahová annak idején a nyolc dinamitládát rakták le a katonák. Emiatt a nyolc dinamitláda miatt áll most itt az oltár.”²³

Még az évben segélyért fordultak a Szentlélek Szövetséghez is.²⁴

1950-ben *A Szív* újabb, az *Új Ember*rel drámaiságban és áhítatban is vetekedő, hosszú cikkben írta le a robbanást és a megrekedt építkezést. Szeptember elején Csékán arról tájékoztatta egyházhatóságát, hogy a

„tiszzaeszlári jövedelmi földek 80%-át 1948. év október 1 óta kényszerbérletbe vette el és adta ki a helybeli földbérló szövetkezet a helybeli kishaszonbérlőknek az állam által megállapított kataszteri aranykoronánkénti 9 kgr búzáért.”

Ez az ár azonban annyira alacsony, hogy nem tudta fizetni az adókat, és hiába fellebbezett, választ nem kapott, viszont a

„napokban ismételten lefoglalták mindenemet az adóhátralékok fedezetére. A javadalmi földek állami kezelésbe való felajánlása által se nyerne megoldást az ügy, mert a hátralékokat ebben az esetben is csak rajtam hajtják be, sőt az u. n. »kulák adót« helyi élő példák tanúsága szerint, az állami kezelésbe való vonás után is csak reám fogják kivetni [...] Még jobban súlyosbítja az ügyet az, hogy a beszolgáltatások kiszámításánál is nemcsak az általam használt földek kataszteri tiszta jövedelmét vették alapul, hanem az egész javadalomét. [...] [Mely után] után »kulák«-nak tekintenek engem, [és] a szabályosan megállapított 14q-ról 34q-ra emelték fel [sic] a községi előljárásságnak minden helytelenítése dacára.”

Czapik a 4091/1949. (126) Korm. sz. rendelet 3. és 4.§-a alapján (melyek a vételárról, illetve a köztartozásokról rendelkeznek) javasolta, hogy

„A felajánlásról vett jegyzőkönyvbe okvetlenül vetesse be, hogy a vételárral a köztartozásokat szándékozik rendezni, az esetleg fennmaradó összeg kifizetését pedig nem kívánja.”

²³ SINKÓ 1949. Sinkó nem szavakkal kéri a támogatást, hanem novellisztikus fordulataival és a hangulatfestés erőteljes eszközeivel (a pusztulás/gonoszság és a hit/tisztaság kontrasztjával) éri el azt, hogy története megragadja az olvasókat, és a támogatás igénye megfogalmazódjon bennük.

²⁴ EFL AN AP Tiszaeszlár 5834/1949.

Csékán azt válaszolta, hogy meg fogja ezt kísérelni, de valójában kételkedett ebben, és postafordultával tovább sorolta panaszát:

„Lehetséges azonban, hogy eredménytelen lesz a kísérlet, mert megtörtént a községünkben az, hogy hasonló intézkedésre az állam nem fogadta el a felajánlott földet. [...] A tiszsaeszlári róm. kat. lelkész (de ugyanúgy a ref. lelkész is) kuláknak van minősítve, akit a többi tiszsaeszlári kulákkal együtt a legsúlyosabb beszolgáltatásokkal kell lehetetlenné tenni és mindez felsőbb rendelkezésre. [...] Mint kuláktól most azt követelik tőlem, hogy ami nem termett meg nekem, azt vegyem meg pénzért, úgy tegyek eleget a beszolgáltatásnak. Erre azonban képtelen vagyok, mert fantasztikus mennyiségekről van szó. A mai napon aztán a járási tanácstól kaptam egy büntető parancsot, mely szerint 1200 forint pénzbüntetésre, vagy 40 napi börtönbüntetésre lettem elítélve. Bűnöm az, hogy nem szolgáltatam be idejére a beszolgáltatandókat. [...] Történik pedig mindez most, amikor a Nagyméltóságú püspöki kar tárgyalásokat folytat az Egyház s az állam közti béke megteremtése érdekében, amikor a kultuszminiszter a legteljesebb védelmét kívánja biztosítani az alsó papság részére mindenki és mindennel szemben.”²⁵

A fenti idézetekből kitűnik, hogy a községi előjáróság ekkor még helytelenítette plébánosuk javadalmának igazságtalan értékelését.²⁶ Jó példája annak is, miként következett be, hogy a

„hívekkel együtt kuláklistára került plébánosok 1951-ben »önként« lemondtak a még megmaradt földingatlanjaikról.”²⁷

Amint azt is mutatja, hogy akkor még (a napi tapasztalatok ellenére is) elhitték a politikai propaganda szövegeit.

1951-ben egy esperesi vizsgálat szerint megvolt minden építőanyaguk (a cementet kivéve, mert azt „semmiképpen sem tudtak szerezni”), ráadásul 23 000 Ft készpénzt is sikerült „értékálló anyagba” fektetni. Darányi János esperes azt is megjegyezte, hogy

„az eddig felhasznált és befektett összeghez a helybeli hívek még egy fillérrel sem járultak, ezt mind a lelkész különféle módon idegen helyekről hozta össze.”²⁸

1952 májusában Csékán bemutatta Aggházy Tibor templomtervét, és anyagkiutalást kért, de Brezanóczy Pál vikárius ezt azzal utasította vissza, hogy a plébániák részére kért

„anyagkimutatást már közel egy hónappal ezelőtt meg kellett küldeni az Állami Egyházügyi Hivatalba.”²⁹

²⁵ EFL AN AP Tiszaeszlár 3867/1950, 4020/1950.

²⁶ Történetünkben ekkor még nem látszik a hatása annak az 1948-tól kezdődő, az egyházak/hívek ellen forduló politikának, amely eredményeként széttzilálódtak a korábbi kapcsolathálók, hatalmi viszonyok. Ö. Kovács 2012: 134.

²⁷ BALOGH 2008: 387.

²⁸ EFL AN AP Tiszaeszlár 1082/1951.

²⁹ EFL AN AP Tiszaeszlár 1429/1952.

A plébános júliusban arról értesítette az egyházhatóságot, hogy

„egy tiszzaeszlári pártember személyesen eljár az Állami Egyházügyi Hivatalnál, s kérte a tiszzaeszlári templomnak a segélyezendő templomok sorába való felvételét”, és azt a választ kapta, hogy „a jövő évben, kellő időben benyújtott kérelem esetén a segélyezés ügye kedvező elintézkést fog nyerni”.

Helyben viszont

„a járási tanács illetékes szervei [...] kijelentették előttünk, hogy ha a jelen év végéig a tiszzaeszlári templomot nem fogjuk felépíteni, a rendelkezésünkre álló építési anyagot az állam le fogja foglalni a saját céljaira”.

Kérte a mentesítést ez alól, már csak amiatt is, mert

„Tiszaeszlár népe meg is érdemli az állam részéről a megértést, s támogatást, mert úgy a mezei munkák idejében való elvégzése, mint a pontos beszolgáltatások terén vezet a járásban, sőt talán még a megyében is.”

Az egyházhatóság utasította Csékánt, hogy írjon egy kérvényt, amit továbbított is az ÁEH felé.³⁰ Ám a címzést ezúttal nem sikerült eltalálni, mert nem központi szándék volt az építés akadályozása, hanem valóban helyben merült fel a szem előtt lévő építőanyag felhasználásának ötlete. Szeptemberben ugyanis Csékán arról írt, hogy

„A mai nap folyamán újból megjelent nálam a járási Tanács említett tagja s ismételten bejelentette nekem a templomi téglá igénybevételét a Tiszaeszláron létesítendő járda céljaira. Ezen hír nagy elkeseredést szült híveink körében, mert ha az igénybevétel megtörténik, az egyházközségnek nem lesz módja többé templomot építeni.”

Az érsek válaszában tavaszra építési segítyt ígért, amivel megkezdhetik az építkezést, és kérte „ezt az ottani illetékesek tudomására hozni.”³¹ Ám a következő évben amiatt nem indult meg az építkezés, mert

„minden kérelmünk dacára nem folyósítanak részünkre cementet és vasat. Ezek nélkül pedig az építkezés megkezdése teljes lehetetlenség.”³²

1957-ig nincsenek az építkezésre utaló források, de az év decemberében azzal kereste meg Csékán Lajos az egyházhatóságot, hogy a nyíregyházi egyházügyi előadó értesítette őket, hogy szükség van az általuk templomként használt tanteremre, tehát vagy válasszák le az oltárt egy

³⁰ EFL AN AP Tiszaeszlár 2118/1952, 2225/1952.

³¹ EFL AN AP Tiszaeszlár 2941/1952.

³² EFL AN AP Tiszaeszlár 1352/1953.

közfalal, vagy adják át a megmaradt templomromokat, aminek fejében megkapják a tantermet. Csékán hajlott a cserére,

„tekintettel arra, hogy az egyházközségnek hívei nagyrészt volt cselédek, akik még a kezdet nehézségeivel küzdenek s így nagyon kevés remény van ahhoz, hogy a földig lerombolt templomukat egyhamar felépítsék, előnyösebbnek látszik a nagyrészt már amúgy is avult téglát és követ átadni az államnak a szóbanforgó tanterem fejében — természetesen a volt templomunk telke nélkül”.

Három hét múlva azonban Darányi János esperes leveléből kiderült, hogy

„A plébános egy kicsit elhamarkodta a csereügyben tett lépését. A hívek szemrehányásokat tesznek neki, hogy ő azt azért javasolta, mert a templomépítés alól ki akar bújni. Ezt már a plébános is látja, hogy a csereügynnek mostani tárgyalása nagy meg hasonlást idézne elő a hívek soraiban, számára pedig a további működést igen megnehezítené.”³³

Így abban maradtak, hogy félreteszik az ügyet. És valóban, bő egy évig nincs hír az építkezésről, 1958 tavaszán azonban Csékán arról tájékoztatta feletteseit, hogy

„A közelmúltban az állami Egyházügyi Hivataltól segélyt kértünk a tiszzaeszlári templom felépítéséhez, amit eddig a szükséges anyag hiánya s híveink szegénysége miatt nem tudtunk megtenni. Kérésünkre Haraszi Lajos főelőadótól azt az értesítést kaptuk, hogy templomépítésre nem adnak segélyt s szerinte »segélyt csak az Egyházmegyetől lehet kérni és kapni«. Bár tudom, hogy a Főtisztelendő Egyházmegyei Hivatalnak semmiféle alap nem áll rendelkezésére, amelyből építési segélyt lehetne kérni és kapni, mégis, hogy híveim előtt fedve legyek, alázatos tisztelettel kérem a Főtisztelendő Főegyházmegyei Hivatalt kegyeskedjék értesíteni, hogy Haraszi Lajos főelőadó állítása mennyiben felel meg a valóságnak, annál is inkább, mert híveink meg vannak győződve arról, hogy az állam ma nemcsak megengedi, de elő is segíti a templomépítést.”

Brezanóczy Pál helynök levele igazolta Csékán állítását, miszerint

„az egri főegyházmegyei hatóság nincs abban a helyzetben, hogy a tiszzaeszlári templom felépítéséhez számottevő, komoly anyagi segítséget tudjon nyújtani [...] nincs miből, nincs rá fedezet. A híveknek ezt meg kell érteniök és be kell látniök, hogy ha Isten dicsőségére és saját lelkük üdvére templomot kívánnak építeni, úgy anyagi áldozatokat kell vállalniök.”³⁴

³³ EFL AN AP Tiszaeszlár 5570/1957.

³⁴ EFL AN AP Tiszaeszlár 1395/1958.

Csékán a pénzgyűjtés érdekében júliusban ajánlást kért az egyházmegyétől, mivel

„Templomunk felépítéséhez amerikai adományokat gyűjtünk.”³⁵

Egy 1959. november 11-i levelében írtak alapján azonban újabb fordulatot vett az ügy. A korábbi templom

„felrobbantása után az iskola egyik legnagyobb és legmegfelelőbb tantermét kápolnává alakítottuk át, melyben azóta tanítás soha nem volt. Az államosítás is a tanterem helyén templomot talált s ezért a fennálló miniszteri rendelkezés értelmében a tantermet továbbra is templomi célokra hagyták meg nekünk. Azóta zavartalanul használtuk a tantermet. 2-3 évvel ezelőtt jött ide egy tanító, aki azóta már több ízben megpróbálta elvenni tőlünk a tantermet.”

A kérdés újra ugyanaz: átengedni a templom építési anyagait és telkét, vagy belevágni az építkezésbe. Az elsőt a hívek továbbra is ellenezték

„mert a volt templom telek Tiszaeszlárnak egyik legszebb és templomi célra a legmegfelelőbb telek [sic]. És hogy helyesen vélekednek a híveink, annak legfőbb bizonyítéka az, hogy a helyi tanács titkára kijelentette előttem, hogy az 5 éves terv keretén belül egy 6 tantermes iskola építését határozták el, amihez a templom telket is igénybe akarják venni. [...] Hátra volna tehát a második megoldás: egy új templom építése. Ennek azonban óriási akadály a pénztelenség. Híveink csaknem száz százalékig cseléd sorból kerültek ki, akik emiatt igen nehéz életkörülmények között élnek. Az iskola-kápolna körüli mostani zavaros helyzet azonban mégis kitűnő alkalomul kínálkozik egy templomépítési engedély(építésére) [sic!] megszerzésére, amihez eddig nem volt remény, mert az állami vezetőség minden lépésével bebizonyította, hogy nem venné tőlünk szívesen egy új templom építését. [...] Ha hozzáfogunk az építési engedély megszerzéséhez, ebből látni fogják azt, hogy a jóakarát megvan bennünk és ez előnyösen fog hatni az állami vezetőségre. [...] A fentebb tiszteletteljesen említett tanító, mint igazgatóhelyettes, úgymint megfenyegetett engem mások előtt, ha nem adom át a kápolnát nekik iskolai célokra, akkor el fognak engem helyeztetni innen s utódomul majd ők fognak hozni ide egy olyan papot, aki majd »úgy fog táncolni, mint ahogyan ők hegedülnek«.”³⁶

Az egyházi hatóság azt javasolta, hogy építési szándékával keresse meg a nyíregyházi egyházügyi előadót. Csakhogy időközben Csékán

„Bizalmasan megtudta[m], hogy a helyi pártvezetőség a Minisztériumhoz fordult döntés végett ebben az ügyben. [...] Mint érdekességet bátorodom tiszteletteljesen megjegyez-

³⁵ EFL AN AP Tiszaeszlár 2849/1958.

³⁶ EFL AN AP Tiszaeszlár 4256/1959. Az említett miniszteri rendelkezés: vallás- és közoktatásügyi miniszter 8000/1948. rendelete, mely az állami tulajdonba vett ingatlanokban meghagyta a nem tanítási célú felhasználás jogát, amíg annak más elhelyezése nem oldódik meg.

ni, hogy arra az esetre, ha átengedjük iskolai célokra a kápolnánkat, minden elképzelhető előnyt hajlandóak biztosítani számunkra: azt mondják, hogy akkor lesz hitoktatás és lesz minden, ami az egyház javát fogja szolgálni. De viszont el kell készülnie lennünk, hogy ha tervünk nem fog sikerülni, kíméletlen harcot fognak indítani ellenünk. [...] Igaz, hogy a híveink elkeseredése a történetek miatt igen nagy s azok, akik a kápolna elvétele mellett harcolnak, igen sokat hallgatnak a híveinktől, de éppen így remélhető az, hogy a híveink a templomépítés ügyét szívvel-lélekkel a magukévá fogják tenni.”³⁷

1960-ban intenzív levelezés kezdődött Brezanóczy Pál egri apostoli kormányzó, Olt Károly ÁEH elnök, a megyei egyházügyi előadó és mások részvételével. Áprilisban a helyi VB titkár írt az ÁEH-nak, miszerint tudomására jutott, hogy a helyi római katolikus egyház új templom építését tervezi, ehhez egyházhatóságuktól már kaptak 100 000 Ft hitelt, és folyik a megemelt egyházi adó beszédese is. Véleménye szerint azonban az építés

„nem időszerű mivel a megyében a termelőszövetkezetek felfejlődése nagyobb mennyiségű építő anyagot kíván, így ennek az építménynek az építése jelentős faanyagot vonna el a termelőszövetkezetek építkezésétől bármilyen formában szerveznék is meg, úgy szintén a jelenlegi helyzetben az a felemelt egyház adó is terheli a Tsz tagjait. [...] Közöljük egyben, hogy a Róm. kat. egyház lelkesze a templom építésében tevékeny szervező munkát folytat, ami jelenleg nem segít a Tsz mozgalom megszilárdításában, mivel a községben nagy létszámot számláló Katholikus hívek ezzel a kérdéssel napirenden foglalkoznak, és ez eltereli figyelmüket a termelőmunkától.”³⁸

Június 11-én kiszállt a nyíregyházi egyházügyi előadó, de a plébánost nem tájékoztatta. Ezért

„híveink követelésére templomunk gondnoka felkereste a tanácselnököt és felvilágosítást kért tőle, hogy mi a szándékuk a templomtelekkel? Erre az elnök megtagadott minden felvilágosítást és csak annyit mondott, hogy »maguknak úgyszincs pénzük templomépítésre«. Pedig a híveink ritkán tapasztalt lelkesedéssel viseltetnek a templomépítés szent ügyével szemben. Sőt nemcsak a híveink, hanem a református magyar testvérek is. Sokan járnak hozzám, s buzdítanak, lelkesítenek minket a templomépítésre, mondván: »mi is ott leszünk«.”³⁹

Ugyanakkor Brezanóczy Pál apostoli kormányzó is írt Olt Károlynak, bizalommal ajánlotta „Elnök úr szíves jóindulatába és kedvező intézésre” a tiszzaeszlári templom újjáépítésének ügyét, és vállalta „az újjáépítés költségeinek javarészből előteremtését”. Hozzátette, hogy

„kérelmezni is fogom az állami engedély megadását. [...] Helyszíni tapasztalataim szerint a templom alapzata sértetlenül megvan, körülvéve a megmenekített építési anyag által. Így a helybeli hívek megterhelése nélkül megoldhatónak látom a szükséges fedezet előterem-

³⁷ EFL AN AP Tiszaeszlár 4614/1959.

³⁸ MNL OL XIX-A-21-b 1960. 49. doboz.

³⁹ EFL AN AP Tiszaeszlár 2186/1960.

tését egyházi forrásainkból. Szabadjon megemlítenem, hogy a környéken csak ez a község vált ezidén termelőszövetkezetivé, ami állami szempontból mérlegelendő volna az ügy elbírálásánál. Amidőn alapos megfontolás után a kérelmet magamévá téve, bizalommal előterjesztem, hozzáfűzöm, hogy ezzel egyidejűleg visszavonom a tiszalöki templom újjáépítésére vonatkozó megkeresést és lemondok a község javára az adományozott tiszalöki templomtelekről.”

Olt utasítására Madai András, az ÁEH főelőadója kivizsgálta az ügyet, és azt tapasztalta, hogy

„Panaszkodott a tanácselnök elvtárs, hogy a pap inspirálása következtében a hívek őt és a tanácsitkárt lépten-nyomon megszólítják »Miért akadályozzák az új templom felépítését?« A helyi és a megyei szervek, valamint a katolikus hívek jelentős részének az a véleménye, hogy nem kell templomot építeni a községben. [...] A helyi szerveknek az a kérése, hogy a Hivatal a Brezanóczy Kormányzó elé közöljük [sic!] hogy nem kaphatnak építési engedélyt és a pappal beszéljünk, hogy ne hangolja ellenünk a híveit.”⁴⁰

Izgalmas mellékszál, hogy 1960. június 15-én Galambos Béla budapesti lelkész magának Kádár Jánosnak írt levelet az eszlári templom ügyében. Azzal kezdte, hogy

„Közérdekű megnyilvánulásaiban egyenes jellemű és jóindulatú embernek ismertem meg. Ezért keresem fel jelen soraimmal.”

Majd a templom történetét adta elő, s hogy a lelkész az építési engedélyt nem kapta meg. Ezután viszont a korábbiaktól merőben eltérő hangnemben folytatta:

„De mégis legyen szabad megkérdezni: Tükröződik-e ebben a döntési szándékban valamelyest hozzáértés? (A meglévő alap kifogástalan!) És tükröződik-e ebben a döntési szándékban a község katolikus hívő lakossága iránt a legkisebb jóindulat is? [...] Nem fogják-e azonban már néhány év múlva is röstelleni az illetékesek ezt az okosnak és bölcsnek, no meg: jóindulatúnak aligha is mondható végrehajtó bizottsági határozatot?!... A munkáspárt határozatairól, különösen pedig, ha az közvetlenül a DOLGOZÓ NÉPRE vonatkozik, még az elfogult embernek is el kell ismernie, hogy azok NAGYVONALÚAK. És erre büszkének is vagyunk mindahányan: párton belüliek és párton kívüliek is. Szinte kizártnak tartom, hogy ilyen nagy fontosságú ügyben félredobná a végrehajtó bizottság egyik nagyon fontos szempontját OKOS kormányzatának: a tapintatot. Hiszen a tiszalöki katolikusok: NÉPI DEMOKRATIKUS HAZÁNK derék polgárai! (Miért hát ez a mostohaság?) Szíves türelmét megköszönve kérem a FŐTITKÁR ÚR JÓINDULATÁT...”

Ha Galambos a dolgozó népre, a munkáspárt nagyvonalú határozataira vagy az okos kormányzatra, illetve a tapintatra hivatkozással szeretett volna célt érni, akkor csalódnia kellett.⁴¹

⁴⁰ MNL OL XIX-A-21-b 1960. 49. doboz.

⁴¹ A nyelvhasználat és a politika összefüggéseiről: LANTOS 2009b; 2016b.

Bánki Miklósné (a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Titkárságának munkatársa) szeptember eleji, csúsztatásokkal tűzdelt leveléből viszont talán Galambos is megértette, hogy hasztalan az állami propaganda szólamaival érvelni:

„az illetékes szervek nem találták szükségesnek Tiszaeszláron új templom építését. A Római Katolikus Egyházközség iskolai tantermet kapott, ahol zavartalanul folytathatják szertartásaikat. A jelenlegi állapoton senki nem akar változtatni, és ezt az egri apostoli kormányzó és a községi plébános is elfogadta. Fentiek alapján kérésének teljesítésre lehetőség nincs.”⁴²

Csak találgathatunk, hogy az ismert levelezéseken túl mik hangzottak még el, vagy hogy mennyit nyomott a latban, hogy a helyi döntéshozók nehezményezték a hívek számonkéréseit, de egy decemberi, intencióval kapcsolatos levélből világosan látszik, hogy Brezanóczy szerint (a tiszalöki templommal kapcsolatos engedményei ellenére is, itt) a „templomépítés egyelőre kilátástalan”.⁴³

1962-ben a tiszaezslári tanács újabb megoldással állt elő. Most nem az építőanyagot, a jó helyen levő templomtelket szerették volna megkapni, vagy tanterem bővítéssel kívánták volna elérni a templomkérdés megoldását, hanem úgy gondolták, hogy az eddig csak istentiszteleti célokat szolgáló teremben kellene a politechnikai órákat tartani. Brezanóczy levelet írt az ÁEH-nak, azzal, hogy

„Tekintve az előzményeket — a templomépítés kilátásba helyezése, majd bekövetkezett engedély hiány, telekcsera tárgyalások stb. — igen kényesnek látom a most felvetődött követelés érvényesítését.”⁴⁴

Végül Brezanóczy egy 1963-as levele után oldódott meg a helyzet. Ekkor a megyei elnöknek, Feksz Istvánnak,⁴⁵ és az ÁEH vezetőjének Prantner Józsefnek is írt. Fekszhez azzal fordult, hogy

„A vezetése alatt álló megyében az Állam és Egyház közötti jó viszonyulás számtalan jelét volt alkalmam tapasztalni főleg bérmaútjaim folyamán. [...] Tudomásom van arról, hogy a hívek nyugtalanul várják a kért engedélyt, és bántja őket a helyi szervek gáncsoskodása [...] azt látnám nemes és megoldást jelentő gesztusnak államvezetésünk részéről, ha a templom újjáépítését a régi helyén [...] soron kívül engedélyezné, tekintettel arra, hogy az ügy régóta húzódik. Tervem és vágyam, hogy Elnök Urat személyesen felkeressem és a területére vonatkozó közös ügyekről eszmecserét folytassunk.”

⁴² EFL AN AP Tiszaeszlár 2486/1960.

⁴³ EFL AN AP Tiszaeszlár 4317/1960.

⁴⁴ EFL AN AP Tiszaeszlár 2560/1962.

⁴⁵ Fekszl zempléni napszámos családból származott, és elkötelezett kommunistaként sokat tett a cigánysággal való emberi bánásmódért, lakhatásukért. NAGY 2018: 10.

Ezt a levelet megküldte az ÁEH elnökek is az alábbi kommentárral:

„Van szerencsém mély tisztelettel tájékoztatni Miniszter Urat a fenti ügyben keletkezett kérelmemről, amelyet eredetben a Szabolcs-Szatmár megye Tanácsa VB elnökéhez intéztem. Ugyanezen ügyben fordultam már Miniszter úr hivatali elődjéhez, de mindmáig nem kaptam érdemben választ és a kilátásba helyezett pótmegoldások nemcsak nem valósultak, hanem romlottak is. [...] Értesülésem szerint csupán a helyi szervek indokolatlan gáncsoskodása nehezíti és késlelteti ezen elhúzódó ügy helyénvaló megoldását.”⁴⁶

A nagyon udvarias és előzékeny hangvételű levelekben több új érvelési elem került elő. Az egyik, hogy Brezanóczy helyismeretére hivatkozott, ami Fekszinek meggyőző lehetett. Másik érvként felajánlotta személyes látogatását és együttműködését a „közös ügyekben”. Harmadikként pedig, amikor a helyi szervek gáncsoskodásának állította be az előállt helyzetet, természetesen ezen ügykezelési szint fölé pozicionálta Prantnert, Fekszit és saját magát is, ugyanazzal a fordulattal láttatva egyben a hatalmi struktúrát is.

Két hónap sem telt bele, amikor Fekszitől megjött a levél, azzal, hogy

„Örömmel láttam, hogy Ön fel kíván keresni abból a célból, hogy a megye területére vonatkozó közös ügyekről eszmecserét folytassunk. Öszintén sajnálom, hogy a március 4-re tervezett találkozás az idő zordsága miatt elmaradt. Az a tiszteletteljes javaslatom, hogy április második felében [...] találkozzunk. A tisztaeszlári templom problematikáját megvizsgáltam, s az ÁEH elnökével egyetértésben úgy döntöttem, hogy a templom újjáépítését, az Ön által kívánt módon és helyen, engedélyezem.”⁴⁷

Volt még persze némi huzakodás az építéssel, és az 1965-ös iratokból az is kiderült, hogy Julius Döpfner, a müncheni bíboros érsek 1964-ben 40 000, 1965-ben további 10 000 német márkával, a Caritas Internationalis pedig 1965 januárjában 500 dolláros segéllyel támogatta az építkezést,⁴⁸ így az új templomot végül 1965. augusztus 15-én konszekrálták. Az eseményről az *Új Ember* is tudósított, kiemelve, hogy a templomot

„a kisdud tisztaeszlári nyáj nem tudta volna megépíteni. Lehetőségeihez mérten azonban meghatóan járult hozzá munkájával és adományaival. A templomépítés támogatói közül kiemelkedik nemes, ötvenezer márkás adományával Julius Döpfner müncheni bíboros érsek, aki hozzájárulását engesztelő és szép, békés jövőt kívánó lelkiülettel nyújtotta a templomépítő, alig ezer lelket számláló kis alföldi községnek.”⁴⁹

⁴⁶ EFL AN AP Tiszaeszlár 209/1963.

⁴⁷ EFL AN AP Tiszaeszlár 830/1963.

⁴⁸ EFL AN AP Tiszaeszlár 2972/1963; 103/1964; 527/1964; 1025/1964; 197/1965; 1756/1965. Az építészet kérdéseiről: LANTOS 2017: 255–256.

⁴⁹ BREZANÓCZY 1965.

Összegzés

A fentiek megválaszolták, mely okok álltak az építkezés elhúzódásának hátterében. A szegénység okozta, hogy nem tudtak akkor lépni az engedélyezés ügyében, amikor még könnyebben megoldható lett volna, később pedig a plébános és a hatalmon levők közötti konfliktusok, a helyi erők közötti játszmák határozták meg a lehetőségeket. Fontos tanulsággal szolgál az is, ahogyan a propaganda átítatta a hétköznapi tudásait. A központi politikai orgánusok híreinek változtatás nélküli lehozása a teljes országot lefedő helyi sajtóban, a köztudatba átmenő, a dolgozó népre hivatkozással, és az állami támogatások felfoghatatlan, de helyben reményeket keltő (ám valójában csupán fejük felett repkedő) millióival szemben állt az a valóság, amelyben nem sokat ért a származás, az elvégzett munka, de az sem, ha a sajtóból elsajátított nyelvet (a dolgozó népre, pontos beszolgáltatásra, termelőszövetkezeti tagságra hivatkozás fordulatait) is használta a kérelmező: a történetek legalulról nézve nem az elvártként alakultak. Amint az is a valóság része, hogy alkudozás tárgyává vált az alkotmányba foglalt jog (vallásgyakorlás, hitoktatás) biztosítása, miközben ugyanott a kontra oldalon a kíméletlen harccal való fenyegetés áll.

Nem véletlen a források hosszas idézése: az eredeti szóhasználatban jól érzékelhető a szereplők személyisége, kulturális hovatartozása, hatalmi pozíciója mellett az is, ahogyan idővel alkalmazkodtak a helyzetekhez. 1952-ben még a plébános is hitte, hogy célt ér az időben elvégzett mezei munkák és a pontos beszolgáltatás felemlegetésével, ám 1958-ban már ő kérte az Egyházhatóság hivatalos cáfolatát a hívek felé az állam tekintélyét/hitelét képviselő ÁEH előadó állításairól, míg az egyházi vezető a közvetlen ügyintézés sikertelenségei után a helyi erős ember bevonásával érte el a kívánt célt.

Felhasznált irodalom

SAJTÓFORRÁS

AZ ÁLLAM

1958 Az állam és az egyházak jó viszonyának megszilárdulása. *Magyar Nemzet* 14/16, 3.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS

1958 Az országgyűlés egyhangúlag elfogadta a kormány beszámolóját. *Népszabadság* 3/24, 1–4.

BREZANÓCZY Pál

1965 Brezanóczy Pál püspök szentelte fel a tisztaeszlári templomot. *Új Ember* 21/36, 3.

PAPP Kálmán

1952 Békés építő munkánk. *Magyar Nemzet* 8/120, 3–4.

SINKÓ Ferenc

1949 Tűz és víz felett. *Új Ember* 9/42, 3.

Sz. G.

1957 Tizenkét millió forint templom-helyreállításokra. *Esti Hírlap* 2/260, 1.

Testvérek!

1947 Testvérek! *A Szív* 32/20, 5.

SZAKIRODALOM

BALOGH Margit

2008 Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989). A demokratizálódás kudarca(i) (1945–1956). In KOLLEGA TARSOLY István (főszerk.): *Magyarország a XX. században*. II. kötet. Szekszárd: Babits Kiadó, 374–405.

CSERHÁTI József

1988 A magyar katolikus egyház anyagi helyzete. In TURÁNYI László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach II. A magyar katolikus egyház élete 1945–85*. Budapest: Szent István Társulat, 678–696.

KÖVÉR György

2011 *A tisztaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek*. Budapest: Osiris.

LANTOS Edit

2009a Római katolikus templomépítéset Magyarországon 1945 után. Az 1945 és 1957 közti időszak. *Művészettörténeti Értesítő* 58/2, 223–244.

DOI: <https://doi.org/10.1556/muvert.58.2009.2.2>

2009b 1958 és a templomépítés divatja. In Ö. KOVÁCS József — KUNT Gergely (szerk.): *A politikai diktatúra társadalmiasítása. Nyelv, erőszak, kollaboráció, ellenállás, alkalmazkodás*. Miskolc: Miskolci Egyetem, 30–43.

2015 Templom, idegenforgalmi érdekesség, bunker? Hollóháza templomának építés- és fogadtatás-története 1959–1967. *Ars Hungarica* 41/1, 64–73.

2016a Bauhaus? Modern barokk? Árkay Bertalan Horton (1954) és Taksonyban (1958) épült templomainak építéstörténetei és tervei. *Művészettörténeti Értesítő* 65/2, 319–343. DOI: <https://doi.org/10.1556/080.2016.65.2.6>

2016b „Szabad vallásgyakorlatot biztosít alkotmányunk minden becsületes dolgozónak.”: Az egyházi építkezésekre vonatkozó kérelmek, érvelések, azok alapja és háttere 1957 és 1960 közt. *Korall* 17/64, 54–72.

2017 Enumeratio és ékesség. Árkay Bertalan 1945 utáni (usque) 12 temploma. *Művészettörténeti Értesítő* 66/2, 243–272. DOI: <https://doi.org/10.1556/080.2017.66.2.4>

2018 Logikai készlet. Új építésű római katolikus templomok (1960–1970). *Ars Hungarica* 44/2, 135–154.

2019 The scope and morphological tendencies of (re)building Roman Catholic Churches in post-1945 Hungary. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* 60/1, 247–299. DOI: <https://doi.org/10.1556/170.2019.60.1.9>

2020 Épülhettek-e római katolikus templomok Magyarországon 1945 után? És ha nem, akkor mennyi? In Szívós Erika — VERESS Dániel (szerk.): *Örökség, történelem, társadalom: A Hajnal István Társadalomtörténeti Egyesület 2018. évi, szentendrei konferenciájának kötete*. Budapest: Hajnal István Társadalomtörténeti Egyesület, 279–297.

NAGY Pál

- 2018 Szabolcs-Szatmár megye cigányságának felmérései 1957-ben. In NAGY Pál (szerk.): „Emberi hajlékot a putrik helyett!” Nyíregyháza: Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, 9–22.

Ö. KOVÁCS József

- 2012 *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában*. Budapest: Korall.

SALACZ Gábor

- 1988 *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje. 1948–1964*. München: Görres Gesellschaft.

VÁKÁR Tibor

- 1982 Templomépítés és környezet. *Magyar Építőművészet* 3, 60–63.

*The working people of parishes, or the (power) games
around post-1945 Roman Catholic church building*

In my study, I will first write about the figures of Roman Catholic church building after 1945 and the possibilities of building projects. Then, through the history of the construction of the church of Tiszaeszlár, I will give examples of the circumstances, difficulties and problem-solving strategies, power games that characterised church construction (and the rhetorical turns that often use the concept of the working people to refer to them) after the Second World War. The church of Tiszaeszlár, originally built in 1895, was blown up by the Germans in October 1944. The intention to rebuild the church was already expressed in 1945, but due to the poverty of the parishioners, the construction could not begin. Later on, political opposition to the church and tightened permitting rules prevented the works. Correspondence between the parish, the secular and the ecclesiastical authorities reveals the influence of political propaganda and the disillusionment with it, as well as the varying rhetoric of the various actors' intentions to promote the church's construction.